

Капустян І. І.,

доцент кафедри англійської та німецької філології

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА Г. К. АНДЕРСЕНА: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВО

Анотація. Стаття присвячена вивченню особливостей літературної казки Г.К. Андерсена. Аналізуються різні погляди вчених, літературознавців на специфіку творчого доробку митця у контексті розвитку традицій романтизму, виокремлено характерні для літературної казки Г. К. Андерсена особливості, її новаторство, внутрішній зв'язок ідеї автора та психологізації образів.

Ключові слова: літературна казка, класифікація казки, Г.К. Андерсен, психологізм образів.

Постановка проблеми. Протягом усієї своєї творчості Г.К. Андерсен відзначався яскравою своєрідністю стилю, оригінальністю, яка межує з експериментальністю, та метафоричністю, що свідчить про своєрідний рух творчого духу митця та діалектичність його мислення. Творчий доробок Г.К. Андерсена детермінує органічний складник історії національної культури Данії через характерні образи героїв казок. Письменник та літературознавець Ганс Шерфиг (Hans Scherfig, 1905–1979 pp.) виокремлював насправді національну, невід'ємну від рідних квітух островів самобутність письменника, його нерозривну єдність з історією Данії, з її традиціями, природою, характером народу та своєрідною схильністю до гумору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Г.К. Андерсен – визнаний майстер жанру казки, його твори здобули всесвітню популярність і перекладені багатьма мовами світу. Казковий творчий доробок неодноразово привертав увагу науковців, які прагнуть осягнути неповторний нарративний стиль письменника та автентичне портретування героїв. Саме перша збірка казок, зазначає Бо Грьонбек, дослідник творчості Г.К. Андерсена, змусила Х.К. Ерстеда сказати відомі слова про те що, роман письменника «Імпровізатор» приніс йому славу, а казки – безсмертя. Питання жанрової палітри займалися вітчизняні науковці та літературознавці А.Н. Букрієнко, Л.П. Білецький, Ю.І. Ковалів, М.В. Павленко, А.М. Шашко, М.В. Толстіков, з-поміж відомих літературознавчих розвідок російських науковців виокремлюємо наукові праці таких дослідників, як Кравцова М.І., Анікіна В.П., Круглова Ю.Г., Померанцева Е.В., Ведерникова М.М. та інші.

Художні особливості літературної казки Г.К. Андерсена розглядали і зарубіжні літературознавці та критики, зокрема німецький професор Ганс-Йорг Утер (Hans-Jorg Uther) фінський фольклорист Аарне Амагус Антті (Antti Amatus Aarne, 1867–1925), данський історик літератури, етнограф Свен Херслеб Грундтвіг (Svend Hersleb Grundtvig, 1824–1883), американський вчений Д.Л. Ешліман (D.L. Ashliman), дослідниця скандинавського фольклору Кларі Бус (Claire Booss) та інші.

Дослідники виявляли характерні для літературної казки Г.К. Андерсена особливості, її новаторство, внутрішній зв'язок ідеї автора та психологізації образів. Проте відсутність окремого системного дослідження щодо авторського стилю митця у створенні літературної казки на основі традицій скандинав-

ського фольклору у контексті традицій романтизму актуалізувала розвідку раніше невіршених частин загальної проблеми.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів літературної казки доби романтизму і виокремлення специфіки казок Г.К. Андерсена.

Виклад основного матеріалу. Сучасна інтерпретація художніх творів Г.К. Андерсена проводиться з урахуванням рецептивних оцінок літературного процесу, які належать провідним літературознавцям скандинавських країн. Залежно від сповідуваних Г.К. Андерсеном способів відображення реальності через специфіку художнього мислення сприйняття жанрово-стилістичного характеру твору у сучасній критиці щодо порушеної проблематики класифікується літературознавцями у проблемні групи, такі як проблема людини та її екзистенціальної функціональності внутрішнього «Я», нарративні рефлексії автора у створенні поезики творів; проблема естетичного сприйняття і відображення у казках Г.К. Андерсена; переклади творів та інтерпретація різними мовами світу.

Народні казки – найдавніша культурна спадщина, яка зберегла уявлення наших предків про взаємини людини і природи. У них відображені моральні принципи існування спільності людей в умовах постійної боротьби за виживання, визначена чітка грань між добром і злом та проявляються виразні риси національного характеру, вірувань, побуту. Народні казки класифікують як чарівні, побутові, билинні, богатырські, сатиричні. Особливе місце у цій класифікації займають казки про тварин, виникнення яких дослідники усної народної творчості пов'язують із язичницькими ритуалами. Літературна казка виникла набагато пізніше.

У другій половині XVIII ст. із розвитком просвітницьких ідей в європейській літературі з'явилися авторські обробки фольклорних казок, а в XIX ст. традиційні казкові сюжети стали використовувати Ш. Перро, брати Грім, Г.К. Андерсен, А. Гофман – письменники, яких увесь світ визнав класиками цього жанру. У більшості літературних казок повторюються фольклорні мотиви і присутня чарівна атрибутика, запозичена із язичницьких ритуалів, однак розвиток сюжету, як і вибір персонажів, підпорядкований волі автора. Казка стає художнім твором зі складною системою метафоричних образів, власних притч.

Жанрова особливість літературної казки із другої половини XIX ст. проявляється у її близькості до новели і навіть повісті. Різниця між літературною і народною казкою полягає у тому, що літературна казка – авторський твір, на відміну від народної казки, яка виникла як малий епічний жанр у результаті колективної творчості етносу.

Літературна казка – жанр художньої літератури, тоді як народна казка – один із фольклорних жанрів, особливість якого – усний переказ. Літературна казка може мати придуманий автором вільний сюжет. У народній казці сюжетна лінія строго

підпорядкована певній схемі, якої повинен дотримуватися оповідач, щоб зберегти канву розповіді.

Система образів у літературній казці довільна, у народній – зумовлена традиціями і уявленнями про добрі та злі сили. Народна казка у художній формі відображає глибинний пласт колективної свідомості і належить до найдавнішого виду усної народної творчості. Літературна казка може продовжувати національні традиції, але є плодом авторської уяви і в жанровому плані близька до сучасних видів пригодницької та фантастичної літератури [15].

Відомо, що Г.К. Андерсен пройшов складний шлях від простого сина ремісника до шанованого гостя королівської родини. «Завдяки своїй надзвичайній силі волі, таланту він здобув перемогу над власними страхами та недоліками, – говорить у своїй праці Хельге Топсе-Йенсон, – але потрібно враховувати і соціально-історичний контекст того часу». Цієї думки притримується і директор музею Г.К. Андерсена у м. Оденсе Свед Ларсен (Sved Larsen), який у 1955 р. у «Festkrift» («Святкове видання» – традиційно у Данії з нагоди ювілею колеги друкують видання про ювіляра) надав детальний опис міста Оденсе на початку століття. Надзвичайно важливим для розвитку особистості у цілому, вважають Хельге Топсе-Йенсон і Свед Ларсен, є соціально-історичне підґрунтя.

Літературна авторська казка Г.К. Андерсена вирізняється емоційним, тонким філософським контекстом, де художні образи є близькими і дітям, і дорослим. Данський дослідник Хельге Топсе-Йенсон (1896–1976), який працював над текстовим виданням «Mit livs Eventyr» («Сказка моєї життя»), а також над підготовкою до друку щоденників письменника, виокремив екзистенцію особистості, боротьбу внутрішнього «Я» і соціуму. Авторська казка Г.К. Андерсена навчає дитину розуміти недитячі істини, усвідомлювати одвічні цінності.

Г.К. Андерсен на початку своєї письменницької діяльності переповідає старі народні казки, які він чув у дитинстві. Автор був переконаний у тому, що мова, якою розповідалися казки, була такою простою, що може викликати «шквал критичних зауважень», отже, щоб налаштувати читача, називає збірку «Казки, які розповідалися дітям». Г.К. Андерсен уважав, що казки у цій збірці написані і для дорослих, і для дітей. До цієї збірки увійшло понад двадцять казок та пригод, серед яких для нашої розвідки надзвичайно цікавими видаються «Кресало» («Fyrtoiet», 1835), «Русалонька» («Den lille Havfrue», 1837), «Лелеки» («Storkene», 1839), «Ромашки» («Gaaseurten», 1838), «Дикі лебеді» («De vilde Svaner», 1838).

Літературознавці І.Б. Казакова, О.Л. Полякова вважають, що Г.К. Андерсен унаслідував літературні традиції Гофмана, які сприяли розвитку авторського психологічного портретування героїв казок, коли «духовная и нравственная дифференциация представлена в образах, заимствованных из животного мира» [4, с. 233].

Літературна казка скандинавських країн, вважає Л.Ю. Брауде, всотала у себе особливості фольклору своїх країн, створивши тим самим основу для подальшої побудови творів художньої літератури. Народні казки, зібрані фольклористами Т. Тіле (Thorvald Nicolai Thiele, 1838–1910), Н. Грюндвигом (N.F. Grundtvig, 1783–1872), П. Асбьорнсенем (P. Asbjørnsen, 1812–1885), слугували натхненням джерелом для створення Г.К. Андерсенем оригінальної літературної казки. Письменник-казкар на початку своєї літературної діяльності переважно переформатовував народні казки. Згодом митець розпочинає

своєрідну трансформацію народних переказів, що слугує вільною траскторією руху надзвичайної фантазії автора. Майстерний стиль наративного епосу дає змогу Андерсену постійно створювати літературні казки, через мереживо стилістичних і структурних елементів ми прослідковуємо зв'язки із народною казкою.

Ідея фінського вченого Антті Аарне полягала у тому, щоб розділити казки на декілька основних груп. У першу групу увійшли казки про тварин (англ. Animal tales, 6 – цифра вказує на кількість підвидів у групі), друга складалася із чарівних казок (англ. Fairy tales, 10). Релігійні казки (англ. Religious tales) вчений розділив на 5 внутрішніх типів, а реалістичні казки та новели (англ. Realistic tales or novelles) – на 17 груп. Відокремив фінський вчений також і анекдоти та жарти (англ. Anecdotes and jokes, 19), надавши їм місце у власній самостійній категорії. Робота Антті Аарне «Показчик казкових типів», що відома також як «Показчик казкових сюжетів», стала фундаментальною для вчених усього світу [13].

Американський знавець фольклору Стіт Томпсон додав та суттєво розширив створений Аарне показчик, написавши свій шеститомний «Індекс мотивів» та створивши систему, яку сучасні вчені назвали системою Аарне-Томпсона (також може бути під абревіатурою AT або AaTh). На відміну від попередників, в Аарне та Томпсона саме жанровий різновид ліг в основу класифікації текстів, що й привело до успіху. Модернізував та розширив класифікацію, продовжуючи традиції своїх попередників, німецький літературознавець, етнограф Ганс-Йорг Утер (Hans-Jörg Uther) у 2004 році. Відтак існує міжнародна фольклорна класифікація Аарне-Томпсона-Утера (англ. the Aarne-Thompson-Uther classification (ATU number) [13].

У казках Г.К. Андерсена тварини наділені здатністю мислити, говорити та аналізувати. Казкам про тварин притаманна нескладна композиція та динамічний драматизований сюжет. Утім, казці «Кресало» притаманні характерні ознаки народної казки, наприклад трикратне повторення, яке письменник застосовує при описі тварин – героїв казки: «Заходь у першу кімнату, там, посередині на підлозі, побачиш велику скриню, а на ній собаку: очі у нього завбільшки як чайні чашки! Але ти не бійся... та якщо ти хочеш срібла, йди до другої кімнати. Там сидить собака з очима як млинарські колеса. Та ти не лякайся... Але в собаки, що сидить там, кожне око як Кругла вежа. Оце справді пес, можеш мені повірити! [1, с. 6].». Герої-тварини у казках Г.К. Андерсена раннього періоду творчості досить різноманітні, як і люди.

На початку становлення Г.К. Андерсена як казкаря йому притаманне надання головної ролі образам тварин, а людина виступає лише другорядним персонажем, якщо з'являється взагалі. Переважно казки можна згрупувати на ті, в яких героями є люди, дикі і домашні тварини; де функціонують тварини і птахи; в яких фігурують риби [3].

Особливістю, що притаманна лише казкам Г.К. Андерсена, є протиставлення надприродного містичного оточення та звичайних простих людських почуттів і думок за допомогою анімалістичних образів. Яскравим прикладом вважаємо казку «Русалонька». «Внизу, на самісінькому дні, живуть русалки. Не подумайте, що там, на дні, лише голий білий пісок, – ні, там ростуть дивовижні дерева й квіти з такими гнучкими стеблинами та листям, що вони ворухатяться, як живі, при найменшому русі води. Риби, великі й маленькі, мелькають між гіллям, зовсім так, як у нас у повітрі пташки... Навколо палацу був великий сад з вогненно-червоними і темно-блакитними деревами. Ли-

стя і гілля на них весь час коливалося, і плоди сяяли, наче золото, а квіти – як палаючі вогні...» [1, с. 70].

Літературна казка Г.К. Андерсена поєднує дискурсні мотиви кохання, радості, краси, добра, любові із сумними сторінками життя.

Висновки. Отже, наукові розвідки літературних студій, спостережень дають підстави констатувати важливість індивідуальних особливостей андерсенівської літературної казки щодо подальшого розвитку жанру в цілому. Слова австрійського вченого Р. Бамбергера про доцільність використання жанру літературної казки Г.К. Андерсена як своєрідного фрейму для всіх подальших літературних казок надають масштабне розуміння творчого доробку Г.К. Андерсена у контексті не лише форми та змісту, але й літературної цінності. Це зумовлює необхідність подальших звернень до вивчення художніх особливостей літературної скарбниці казкаря.

Література:

- Андерсен Х.К. Сказки. Истории: Пер. с дат. / Х.К. Андерсен / Вступ. ст., К. Паустовского. Сост., коммент. Л.Ю. Брауде. – М.: Просвещение, 1988. – 217 с.
- Бахтина В.А. Эстетическая функция сказочной фантастики: Наблюдение над русской народной сказкой о животных. / В.А. Бахтин. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1972. – 52 с.
- Брауде Л.Ю. Сказочники Скандинавии / Л.Ю. Брауде. – Л.: Наука, 1974. – 239 с.
- Казакова И.Б. Анималистика в живописи и литературе эпохи романтизма. [Электронный ресурс] / И.Б. Казакова, О.Л. Полякова. – Режим доступа: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999999999_West_2011_6/51.pdf
- Кравцов Н.И. Сказка как фольклорный жанр. В. кн: «Специфика фольклорных жанров». – Москва, 1973.
- Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія. – Том 1. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 451–452.
- Костюхин Е.А. Типы и формы животного эпоса. – Москва: Наука, 1987.
- Сабат Г. Казки Івана Франка: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили». – Дрогобич: Коло, 2006
- Эпштейн М.Н. Природа, мир, тайник вселенной... Система пейзажных образов в русской поэзии / М.Н. Эпштейн. – Науч.-попул. – М.: Высш. шк., 1990. – 303 с.
- Aarne Antti. The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography. Translated and Enlarged by Stith Thompson. 2nd rev. ed. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / FF Communications, 1961.
- Ashliman D. A Guide to Folktales in the English Language. Greenwood. New York, 1987. Booss, Claire. Scandinavian Folk and Fairy Tales: Tales from Norway, Sweden, Denmark, Finland, Iceland. New York: Gramercy Books, 1984.
- Grundtvig Sven, coll. Danish Fairy Tales. Tr. Jesse Grant Cramer. Boston: The Four Seas Company, 1912.
- Uther Hans-Jörg. The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. – Vols 1–3. FF Communications No. 284-86, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.
- Uther Hans-Jörg. Classifying folktales: The Third Revision of the Aarne-Thompson Tale Type Index (FFC 184). folklorefellow.fi
- Електронний словник-довідник. – Режим доступу. – <http://dovidka.biz.ua/riznitsya-mizh-literaturna-kazka-ta-narodna-kazka/>

Капустян І. І. Літературна казка Г. К. Андерсена: традиції і новаторство

Анотація. Стаття посвячена изучению особенностей литературной сказки Г.К.Андерсена. Анализируются различные взгляды ученых, литературоведов на литературную сказку как явление романтизма, выделены характерные для литературной сказки Г.К. Андерсена особенности, ее новаторство, внутренняя связь идеи автора и психологизации образов.

Ключевые слова: литературная сказка, классификация сказки, Г.К. Андерсен, психологизм образов.

Kapustyan I. Literary fairy tales by H. C. Andersen: traditions and novelty value

Summary. This article is devoted to the problem of discourse in the tales written by H. C. Andersen. Different views of scientists on literary fairy tales as a phenomenon of Romanticism are analysed, characteristic features of H. C. Andersen's literary tales, their innovation, internal connection between the author and a character's psychological images are defined. This paper deals with the strategies of communication that Andersen implied in his fairy tales – especially at the beginning of his tales writing.

Key words: literary fairy tale, classification, H. C. Andersen, psychological characters.